

ב/א/ז 22/1/2023

◆ עמק ברכה ◆

זהה לשונו: קדיש דרבנן - כל עשרה מישראל שעוסקין בתלמוד תורה שבعل פה, ואפלו במדרשות או בהגדות, בשחן מסיימין, אומר אחד מהם קדיש בנוסח זה. ועי"ש נוסחא אחרת מכפי שאנו רגילים בה. (ובסידוריהם שלנו הוא כתוב אחר צדוק הדין). ואמנם בפירוש המשניות להרמב"ם (סוף מס' אבות) כתוב: רבי חנני בן עקשייא אינו מן הביריות אלא סיום נאה. וננהגו העם לאומרו בסיום הפרקים, לפי שאין אומרים קדיש על המשנה אלא על האגדה, דאמר מר (סוטה דף מ"ט) והוא שמייה רבא DAGDHTA, עכ"ל.

ועיין בספר באר שבע שם.

ומה שהקשה שם על זה בספר באר שבע שהרי גם באבות לא נזכר שום דין והלכה, לא קשה מיידי, כיון שאגדה מיקרי דרשת הכתובים. אבל לימוד, אין נפ"מ בין לימוד הלכה ללימוד מוסר ויראתה ה'. ולכך בחרו במשנת ר'ח בן עקשייא שהוא אגדה ודרש על המקרא. ובאמת הברייתא (דפרק י' דאבות) قولת אגדה. ועicker מה שקבעו לומר משנת ר'ח בן עקשייא הוא אחריו שאר הפרקים שהם משניות פסוקות, ומושום לא פלוג אומרים אותה גם אחר פרק הששי.

 יעין במג"א (ס"י נ"ד סק"ב) שהביא דברי הבאדר שבע, והסביר שם גם כוונת הרמב"ם בסדר תפלה שלו לומר הגדה אחר ההלכה. והביא שם לשון ליקוטי פרדס לרשי ז"ל שכחוב: כשהצבור אומרים פסוק או משנה עריך לומר קדיש. לפיכך אומרים קדיש אחר פסוקי דזמרה. ואף אחר משנה בגון ומה מדליקין. ואומר בסיוםן אר"א אר"ח, דהינו קריית התורה כדי לקדש, שאין מקדיםין אלא בסיום הפסוק, או דרשת הפסוק, עכ"ל. התחיל לומר שעריך "קדש" אחר "משנה" ואח"כ כתוב שאין מקדיםין אלא בסיום, "פסוק" או "דרשת" הפסוק. ועל ברוח פירשו שאחר שלומדין משנה, אומרים הגדה כדי לקדש עליהם. ואפשר שגם כוונת הרמב"ם ז"ל כך. וכן נהגו כל ישראל, אחר כמה מדליקין וברייתא דפטום הקטורת לאחר התפלה ושאר פרקים, לומר אחריהם מימרא אמר רב אלעזר אמר אר' חנינה, עי"ש במג"א.

◆ ריעש אברהם ◆

ועונה, וכמשמעותו לומר תחלת זו תשבחות - יתברך ותשבחה ויתפאר ויתרומות ויתנסה ויתעללה ויתהדר ויתהלהל (צ"ע שהרי שמונה הן) שמייה דקוב"ה - בכולן כורע, וכמשמעות לחשחתה ונחמתה - כורע, בר', וכברעה של "עשה שלום" רשות היא, עי"ש.

והטור (בסי' נ"ו) הביא בשם ר' נחנון גאון ז"ל, שם ד' של חובה ואחת של רשות: يتגדל ויתקדש - כורע, בעגלא ובזמן קריב יש"ר - וכורע, יתברך וכו' שמייה דקוב"ה בריך הוא - וכורע, ויתעללה ויתפאר - וכורע, עשה שלום - וכורע, והוא של רשות, עי"ש. וכן כתוב בספר המנוג, אלא שהוא ז"ל לא הזכיר לכורע ב"בעגלא ובזמן

קריב" רק ב"יהא שמייה רבא" לחוד.

ובאבודרהם הזכיר בשם ר' נחנון גאון באופן אחר: يتגדל ויתקדש - וכורע, בעגלא ובזמן קריב - וכורע, יתברך ותשבחה - וכורע, שמייה דקוב"ה בריך הוא - וכורע. ובכלבו הזיכיר ה' בריעות: يتגדל - וכורע, יהא שמייה רבא - וכורע, יתברך - וכורע, בריך הוא - וכורע, וכן באומרו אמן. ואחריו נמשך היב"י בש"ע שם. וצ"ע, שהרי כל הקדמוניים לא הזיכירו בשם ר' נחנון גאון אלא ד' בריעות, כתבו רמז על זה, שהוא כנגד ד' שמות שבמקרא (מלאי א') כי מזרוח שמש עד מבואו וגנו. וראיתי בהגנות מימיוני, בסדר הקדיש, בשם ר' נחנון גאון ז"ל, שמות שבכתוב הנ"ל, והברעה שב"יהא שמייה רבא" היה נגד גודלו לה' אתני ונורמה מה שמו ייחדיו.

וامנם על עיקר הכריעות בקדיש אני תמה, דהא איתא בברכות (דף לד ע"א), אם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה וบทחלתה כל ברכה וברכה, מלמדין אותו שלא ישחה. ואף שכתבו התוס' (שם דף ל"א) בשם הר"י דהינו דוקא בתחלתה ובסוף כל ברכה, וכתבו ג'ב בשם הר"י דוקא בתפלת י"ח הקפידו אבל בשאר תחנונים לא, עי"ש, מ"מ על פסק השו"ע אני תמה, שהרי כתוב (בסי' קי"ג ובס"ר רפ"א) שאין לשוחות בולך אנחנו מודים, וא"כ למה כתוב לכורע בקדיש, ועי' שם בט"ז (בסי' קי"ג). שוב ראייתי בביואר הגרא ז"ל (בסי' נ"ו) שהקשה קר מהא דאמרו ההורע בהחל ובהודאה הרי זה מגונה, ולכך הכריע שם, שלא לכורע, עי"ש. אבל קשה לע考ר מה שכתבו הקדמוניים בשם גאון, ונזהג עלמא בותיה. ומצאתי בחידושים אנשי שם בගליון האלפסי (ס"פ אין עומדין) שכחוב, שלא אמרו הרי זה מגונה, אלא כשהוא שוחה בלשון הודאה, עי"ש. ובענין שכחוב הט"ז (בסי' קי"ג שם), אבל בקדיש לית לנו בה אבל ראייתי נזהגים שאין

❖ ויעש אברהם ❖

עושין כבירות ממש אלא שוחין ראשן מעט, וזה אינו בכלל כבירה ממש, דכברעה היא לכתלה עד שיתפקידו כל חוליותיו שבסדרה, כదיאתא (ברכות דף כ"ח), וכיון דבריעד יעצא, היכא שקשה לו השהייה כל קר, בהרכנת הראש לחוד, כదיאתא בגמ' שם, א"כ עכ"פ בודאי דכאן אף לפתחה סגי בהבי, והוי הבירא שאינו כורע עכ"פ בריעה ממש במקום שלא הזוכר בגמ', וכן אני נהוג, וכפי שראיתי אצל זקני מאור הגולה ז"ל, מاري דעובדא.

❖ עמק ברכה ❖

ומאי דאיתא בברכות (דף ג' ע"א), ולא עוד אלא כשיישראל נכנסין לבתי הכנסת ולבתי מדראות ועוניין יהא שמייה הגדול מבורך. וסתם בתים מדראות הרי הם ללימודיו הלבכה, אין מכאן סתירה, דלשון "בישראל נכנסין" משמע שהעם מתכנסין, והיינו לשמו דרישות בהגדה. והכי איתא להדריא (במדרש משלוי י"ד) בפסוק "ברב עם הרחת מלך", ר' ישמעאל אומר בשעה שיישראל נאספין בבתי מדראות ושותמעין אגדה מפי חכם

ואח"כ עוניין אמר יהא שמייה רבא מברך אותה שעה הקב"ה שמח ומתעלה בעולמו כו', עיי"ש. ונראה לי דמייקרא הקדיש להבי איתקין, לאמרו על ההגדה. בדרשת הפסוקים, ברב עט. וכמו שכתו התוס' (ברכות שם), שכך נתכן בלשון ארמי, לפי שהיו שם גם עמי הארץ וכדי שיהיו הכל מבינים, עיי"ש. ואח"כ הנהיגו לאומרו בצדור גם על הפסוקים עצמן, וגם אחר תפלה י"ח, לרוב חסיבותן. ובשביל זה נראה לי, מה דאמר (בסוטה שם) דעלמא קאים אליה שמייה רבא DAGDTA, לאו למיירה דקים דוקא על קדיש DAGDTA, אלא שכן היה שמו, יהא שמייה רבא DAGDTA, לפי שמייקרא נתכן על האגדה. אבל כבר היה נהוג גם ביוםיהם לאומרו בכל יום, בשבייל קדושתו וחסיבותו. כמו שהנהיגו לומר "קדושא דסידרא" בכל יום, כך היו גם אז נהוגין כבר לאומרו בכל יום בביבהכנ"ס.

וראייה להנחתנו מהא בברכות (דף ג' ע"ז) דאמר, כשיישראל נכנסין לבתי הכנסת, שם שגמ בתפלה היו אמרין אותן בביבהכנ"ס, אבל בעיקרו על האגדה ניתקן, וכן מבואר בתנא דב"א (רבא פרק ב' דפוס וויניציאה): يوم ליום יביע אומר - זה תורה נביאים וכתובים. כלומר, שהוא ברורה ביום. ולילה ללילה יחויה דעת - זה של כתובים (ונראה לי דצ"ל "שלא כתובים", כלומר, תורה שבע"פ שלא נכתב והרי היא כלילה בהסתדר). בלי נשמע קולם - אלו ההלכות כו' ובकצה תבל מיליהם - אלו האגדות שמקדשין שמו הגדול בהם. (ובהגהה"ה של בעל חזיקוין ייחודה דעת - אלו המשניות). הרי מפורש שמקודם לא היו נהוגין לומר קדיש, לא על הפסוקים ולא על המשניות וההכללות, רק על האגדות. וכך נקרא סתמא י"הא שמייה רבא DAGDTA. ואח"כ הנהיגו לאומרו גם על הפסוקים שאומרים ושקרים בצדור ברב עט, ועל התפלה, לרוב חסיבותו ולא על המשניות וההכללות, לפי שדרך לשנותם שלא ברב עט. ולכך אפילו אם שוניں בצדור, לא נהגו בו. ולפי שככל דבר הנאמר בצדור נכון לאחריו קדיש, הנהיגו בדורות אחרים לומר דרשת פסוקים אחר המשנה, כדי שנתחייב לומר עלייו קדיש. כך נראה לי פירוש דברי הליקוטי פרדס. ובאמת המנהג כך, לומר קודם קדיש דרבנן את הגdots ארא"א ארא"ח. ומה שלא אחר פרק "אייזחו מקומן" לומר הגdots ארא"א ארא"ח, אפשר לומר, לפי שכבר פרא פסוקי הקרבנות, והוא יכולן לומר קדיש אחרים, אלא שהמתינו לאומרו עד אחר המשנה וההכללה, כדי לומר קדיש דרבנן, אבל אחר פרק משניות לחוד, או סיום מסכתא, צריך לומר קודם קדיש את האגדת ארא"א ארא"ח.

קדיש בארכמית: מה שנתקן הקדיש בלשון ארמי, לפי שבח גדול הוא, נתכן בלשון תרגום, כדי שלא יבינו המלאכים ויתקנו בנו. כך כתוב בספר הפרדרס לרשי ז"ל. וככתוב בתוס' ברכות (דף ג' ע"א) דזה אינו נראה להם, שהרי כמה תפלוות יפות יש בלשון עברית, אלא הטעם כדארמיין (בסוטה) אין העולם מתקיים אלא אקדושא דסדרא ואיה שמייה רבא DAGDTA, שהיו רגילים לומר קדיש אחר הדרשא, ושם היו עמי הארץ ולא היו מבינים قولן בלשון הקודש, אך תקנו בו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים, שזה היה לשונם, עיי"ש.

טעם זה נראה לי עיקר, דהא נראה מכמה מקומות שהוא נהוגין לאומרו גם בלשון הקודש, כదיאתא (ברכות ד"ג שם ובדף כ"א) יהא שמו הגדול מבורך, ובתנא דב"א (זוטא פרק ב') ועוניין יהא שמו

◆ עמק ברכה ◆

בשונן הכתוב ישי' (י' טו) ודניאל (י"א ל"ו) אינו אלא טעה, דשם הפירוש יתרגדל מעצמו. **שמה רבא:** שמה بلا יוד ומפיק ה"א, וכן הוא בכתב (דניאל ב' כ') להו שמה די אלה מברך מן עלמא ועד עלמא. וכן (שם ד' ה' וט"ז) די שמה בלטשאצער. וכותב הטור או"ח (בסי' נ"ו) - שמייה רבא, יש מפרשין שם י"ה שאינו שלם, רבא, שאנו מתפלין על שם י"ה שאינו שלם, שיתגadel ויתקדש ושיחזור להיות שלם, והיינו לעת הגאולה שינקום מעמלק, שנשבע שלא יהא השם שלם עד שניקום ממנו כו', עיי"ש. וצריך לומר שבכונה תקנו לומר שמייה מלא יוד, לרמז שם י"ה. ועל פי זה יש לומר יתרגדל ויתקדש הדלתין בעיראי. **[וכי הבה' שם דלפי זה צריך לומר שמייה במפיק ה"א, כי הוי דילישטמע שם י"ה, עיי"ש.]** ולא אדע איך מבטאים שמייה בידך ובמפיק, אם לא שתהא היוד נראה ומורגשת ג"כ במבטא, וזה דבר זר.

והנה הפירוש הזה צודק רק אם מפרשין גם שיהא השם י"ה רבא, אבל כבר סתרו זה הפ"י בתוס' (ברכות דף ג'), מהא דאיתא בכמה דוכתי בಗמ' יהא שמו הגדול מבורך, וא"כ הוי נמי לא כיוונו כלל לומר על שם י"ה, רק שיתגadel ויתקדש שמו הגדול. וכותבו הדרכי משה ובב"ח שם, דלפי זה לא יאמר שמייה במפיק ה"א דלא לישטמע שם י"ה, עיי"ש. **[ミיהו כבר כתבתני שעל פי המבואר בהכתבו עיקר לומר במפיק ה"א ושמי היה חסר יוד, ואין כאן שום מובן לשם י"ה אפלו אם היה"א במפיק.]**

די ברא: שתי תבות, כך הוא על פי דקדוק הנכון בלשון ארמי. ופתורונו אשר ברא. אשר ברأتي (בראשית ר' ז') תרגם אונקלוס - די ברأتي. כרעותיה: כתבתי לעיל בשם הגר"א ז"ל שצורך לומר הכף דגושה, וטעמא, לפי שלפирשו, שהבאתי לעיל, קאי על יתרגדל ויתקדש, אם כן הוה "די ברא" בטפחא, וכרעותיה באתנחתא, ואחר הטפחא יבוא לעולם החדש.

וימליך מלכוּתְיה בָּחִיבָּן וְגֹן: פתרונו - וגם ימלך מלכותו, כלומר, יפרנס מלכותו

הגדל מבורך לעולם ולעלמי עולמים, ובמדרש (קהלת פרשה ט') יהיו שמו הגדל מבורך, ובכמה מימרא דאמוראי איתא "יהא שמייה רבא מברך" (ברכות דף נ"ז) וכן בסוכה (דף ל"ט) ובסוטה (דף מ"ט) ובסכת (דף קי"ט) ובמדרש משלו פרשה י' ובפרשה י"ד), ועל ברוח שהיתה להם נסחאות בלשון הקודש, ואח"כ הועתקו לשון ארמי בשבייל עמי הארץ, וכמו שכתבו התוס' שם. ועוד, دائי מעיקרא אתקין בלשון ארמי, ומה עירבו בו גם לשון הקודש. ועל ברוח דאיתין מעיקרא בלשון הקודש ואח"כ העתיקוו לשון ארמי. ולא העתיקוו כולם, והשאירו רק מה שלא היה מובן אז להמון, והשאירו הביטויים בלשון הקודש שהיו רגילים בפי ההמון אז. וכמו בזמןנו יש דברים בלשון לע"ז יהודית שנדרבים הקודש. **[ראיתי בשבייל הלקט, בענין תפלה אות ט] שכתב בשם אחיו ר' בנימין, שמעיקרא נתן נתקן בלשון הקודש, כפי]** שמכח בגמ' ובאגdot, אלא שאח"כ העתיקו **ללשון ארמי,** עיין שם בטעם הדבר, מיהו בוזה"ק (פ' תרומה דף קב"ט) משמע דין לאומרו רק בלשון ארמי, עיי"ש.

יתגadel ויתקדש מיוסד על לשון הכתוב (יחזקאל ל"ח) והתגדלי ויתקדשתי ונודעת לי עיני גוים רבים וידעו כי אני ה', ומבוקשים שיהיה בן בימיינו. והנה בלשון ארמי הוי לי לומר "יתרבי ויתקדש", אלא שהשאירו הנוסח הקדום בעברית לפי שהוא לשון הכתוב, והי' מובן היטב גם לאותן שדיברו ארמית.

וראיתתי שפירש בן הגר"א ז"ל (נדפס בביבארו לשׂוּע א"ח סוף חלק א), ומביא ראייה מנוסח "על הכל יתרגדל ויתקדש"כו. ומכאן ראייה גמורה שככל דברי תורה למדין מזה על זה, ומשם ואני שבר היהת כוונת חז"ל לבקש על זה, ונוסח על הכל קדמוני הוא ומובה במס' סופרים. **[וכי שם הגר"א ז"ל דלפי זה צריך לומר ברא"א אלא על יתגadel.]** וצריך לומר יתרגדל ויתקדש הכרעותיה, הכהף דגושה, כיון שלא קאי על "די ברא" אלא על יתגadel. וצריך לומר יתרגדל ויתקדש הדלתין דגושין ובפתח. כי פירושו יתרגדל ויתקדש בפי ברויותיו,ומי שאומר בעיראי

עד ג' או יותר, ואחר כך יאמר קדיש, שלא לשנות מנהג התפלה, ובזה הקפידו הראשונים. וכן פורס על שמע¹², לא יאמר קדיש, אם לא יאמר פסוקים, שלעולם לא תמצאו בלא פסוקים לפניו, אם לא אחר גמר התפלה¹³.

המלכים בשליל שאלת צרכם, היה מושל שיתרצה בכך⁸.

ואם אחר⁹ והפסיק בין פסוקי זזרעה לקדיש, יאמר ברכו בלא קדיש¹⁰. וראיה לדבר, ברכו של ערבית, שאומר בלא קדיש¹¹. אך טוב יותר שיאמר פסוקי דתולה, או שאר פסוקים

ז דין פירוש הקודש

шибינו אותו הכל³, שרובם (היו^{*3}) עמי הארץ,

והקדיש הוא בלשון ארמי¹. והטעם², כדי

מדוע לא כתוב כן בשם הרומי^א. וכותב המג"א שם שלכן נהגו לומר פרישת שמע אחר גמר תפלה י"ח בלחש, כדי שיאמר הקדיש על תפלה י"ח, אבל אח"כ אין שייך לומר קדיש. ומה שנagara לפורס שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש, אינו נכון. דמה עניין לומר ב' קדושים סמוכים זה זהה. (וראה בערווה"ש ס"ו ס' נד בהגהה"ה מש"כ בהה).

ואמרם במוציא, לא יפה הם עושים, שמקצרים שבחו של מקום כדי למהר לשאול צרכיהם בתפילה. 8 ראה בס' חסד לאלפים ס"י נא אותן ט דברי תוכחה ע"ז: כי יקצוף האלקים על קהל זה, ויאמר אם בדברים האלה תדבר לפחות במוציא, הירצץ או הישא פניך, ומיבקש זאת מידכם וככ', והכל הכל ורעות רוח, שכל החילוק שיש בין אמרה במוציא לאמרה יותר בנחת אינו עולה לרבע שעיה, אין זה אלא סמיות עיניהם, כי היצח"ר יעור פקחים. 9 [א"ח דין קדיש (דף י טור א)]. ד"מ ר"ס נד בשם רבינו. 10 מג"א ס"י נד סק"ג. 11 רמ"א ס"י נד סעיף ג. (וציין שם עה"ג בן בשם רבינו). ומשום ברכו לחודיה לא קפידין כ"כ - מג"א ס"י סט סק"ג. ואע"ג שיש מקומות שאומרים ג' פסוקים וקדיש קודם בעברית, (וכmesh"כ השולחן גבוה ס"ו ס' נד שכן מהגמ), זהו רק מנהגה בעלמא, ולא קפידין בהאי קדיש, משא"כ קדיש שאחר ישתחב בשחרית, שהוא מנהג קדמוני, קפידין טפי - מחיצה"ש שם. ואמנם עיין בא"ר ס"י נד שהקשה מודיע לא תיקנו נמי לומר איזה פסוקים קודם ערבית. ושםames מושם דערבית רשות. ובשם אביו הרוב ז"ל כתב הטעם מושם שנוהגין להתפלל ערבית תיכף אחר קדיש דמנחה, ואם מתפללים בלילה בזמן, הלא אומרים Shir המועלות הנה ברכו וגרא, וקדיש אחריו קודם ערבית. 12 עיין בד"מ ס"י סט בשם רבינו והר"ן שפורטים בק"ש של ערבית כמו בשחרית. רמ"א ס"י סט סעיף א: י"א שפורטן בק"ש של ערבית כמו בשחרית, ולא נהגו כן מושם דליך קדיש קודם ברכו של ערבית. 13 מג"א ס"י נד סק"ג בשם רבינו. [וכ"כ הכהנ"ג (ס"י נד הגה"ט אותה ב) בשם המתה משה (ס"י סו). וראה בשולחן גבוה שם אותן ה) ובמאמר מרדי (שם אותן א) שתממו עליו

ידעו כי ידל כבודם, ויגדל כבוד הצדיקים עליהם. וכן הדין נותן⁹, כי המלאכים אין טבעם לעשות רק טוב, וכיון שכן, אין להחזיק להם טובה אם לא יחתאו, אבל הצדיקים המתגבורים על יצרם¹⁰, נראה שעתידים לקבל שכר טוב מהם.

ונהಗו¹¹ הצבור¹² לומר בלחש כשפטוח¹³ החzon יתגדל, ועתה יגדל נא וגורי¹⁴, זכור רחמין וגורי¹⁵, ה' חפץ וגורי¹⁶.

ואפלו הגויים⁴ (היו^{*3}) מבינים בלשון ארמי, (ידעו) [וידעו^{*4}] ויבינו הכל, שעתיד ה' להתגדל ולהתקדש לעני עמים רבים.⁵

ויש נותנים טעם אחר⁶, כי לפיכך נדרש בלשון ארמי, שמצו באגדה⁷, לעתיד לבא יהיו הצדיקים גדולים מן המלאכים, וanno מתפלין בקדиш שימחר הקץ, שיתגדל השם ויתقدس, ואם נאמר אותו בלשון הקודש שיבינוו המלאכים, אפשר שיקטרגו⁸, כי

4 עיין בשבה"ל (ס"ח בשם אהיו ה"ר בנימין) שתחלת אמרית הקדיש הייתה בלשון עברי, ובימי שמד גזו שלא יאמרו שמו גדול מבורך, لكن הנהגו לאומרו בלשון ארמי, שלא היו האויבים מכיריהם בו, ואע"פ שבטלה השמד, לא רצו להזכיר הדבר לשונו בלשון עברי, כדי שלא ישתחוו הניסים והנפלאות, וכך לעשות פומבי לדבר. *4 כ"ה בד"ר. ובאה"ה: "ויכנעו" ויבינו. 5 בס' המנהגות: ובverb שישמעו הכל ויבינו שעתיד הקב"ה להתגדל ולהתקדש לעני עמים רבים לימות המשיח, כמ"ש (יזוקאל לת. כג) והתגדלתי והתקדשתי לעני עמים רבים. 6 ס' המנהגות (שם). א"ר סי'נו אוות ה בשם רבינו. וכ"כ התוס' (שם) שכן אמורים העולם שלך אמורים קדיש בלשון ארמי לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא, על כן נדרש בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים, והוא מתקנאין בנו. [וע"ש שדרו טעם זה, שהרי כמה תפלות יהיה שם בלשון עברי. וראה הערא 3 בשם הא"ח. ועיין מש"כ בזה בשורת מהרש"ם ח"ה סי' ט]. וכ"כ האבודרים (עמ' ע) והטור (שם). ומהוז"ו (עמ' 54) כתוב הטעם: כדי שלא יבינו המלאכים, שאליל יהיו מבינים בקדיש כשאומרים אותו למטה, יבלבלו את כולם, ויהיו דוחים אותו מלעלות למעלה, לפי כי עצבן רב יש למללה בשעה שעוני למטה אישר. וכ"כ הרוקח (שם עמי רבב). וכע"ז כתוב הר"י בר יקר (פי התפלה עמי יט). ועיין בס' שולחן של ארבע לרבני בחוי (שער ד) שהטעם שאמורים קדיש בלשון ארמי, כדי שלא יכירו בו מלחה"ש, ושלא יבינו, שאם היו מבינים היו מתקנאין בנו למלתינו באותו זמן, והוא מתפלין יחדו הגאולה וכו'. עוד כתוב הטור (שם) טעם נוסף שע"י הקדיש הקב"ה נזכר לחורבן הבית וגלות ישראל, וככיבול שיש דאגה לפניו, ואם יבינו זה המלאכים יקטרגו עלינו, ולומר בזויים ושלפים כלו יזכרו דאגה וצער קמיה קוב"ה כביבול פרישה], וע"כ אמורים אותו בלשון שלא יבינו, שאינן מבינים ארמי. ועיין בזה בב"ח שם. וכ"כ השבה"ל (שם) בשם גאון אחד. וראה מש"כ רבינו ההלן (הערה 95) טעם נוסף מודיע

3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

אמורים הקדיש בלשון ארמי. 7 בילקו"ש (ישעה רמז התעו): הנה ירושל עבדי, זה מלך המשיח, ירום ונשא וגבה מאר וכרי וגבה "מלאכי" השרת, שנאמר בהם (יזוקאל א, י"ח) וגביבה להם. [ובתנומא (תולדות יד): מי אתה הר גדול וגרי, זה משיח בן דוד וכרי וגבוה "מלאכי" השרת]. 8 כ"כ רבינו גם להלן (הערה 95). 9 בס' המנהגות: וכן הדעת נתנתן. 10 שם: ומונען עצם ממעשות רע מפני אהבת המקומות, דין הוא שיהא כבודם גדול מכבוד המלאכים. 11 כ"כ הטור (שם) שכן נהגו לומר "זכור רחמין וחסידיך", כשמתחילה הש"ץ קדיש על שם מרדת רחמים שזכור באotta שעה, ואומר גם פסוק "ועתה יגדל נא כה וגורי", שהוא לשון יתגדל שמאמר הש"ץ. וכ"כ התוס' ורא"ש (ברכות ג) ובסייעור רש"י (ס"י י) והמחוז"ו (עמ' 8) בשם ה"ר שלמה ז"ל. ובס' הפרදס (לרש"י עמ' שכג): כשהחzon מתחילה בקדיש, היציר מלחשין "זכור רחמין ה'", ומיד עונין בקהל גדול "יהא שמייה רבא". רם"א סי'נו סעיף א: וכשמתחילה הש"ץ מלחשין "זכור רחמין ה'", ומיד עונין בקהל גדול "יהא יתגדל, יש לומר "ועתה יגדל נא וגורי", "זכור רחמין וגורי". 12 עיין במקור חיים ר"ס נו (בשם ס' חרדים): וקיבلت שגמ ש"ץ יאמר "ועתה יגדל נא וגורי" טרם שמתחליל יתגדל, וכן שמעתי מש"ץ ותתיקין. 13 הינו קודם שהתחילה הש"ץ קדיש, שבשעה שאומר הש"ץ יתגדל, צריך לשמעו ולשתוק, וגם שידע אח"כ על מה עונה אמר-משנו"ב שם סק"י. וכ"כ הא"ר (שם אות ד) שכך מדברי רבינו שאומר פסוקים אלו קודם שהתחילה הש"ץ קדיש. והאריז"ל לא היה רוצה לומר כלל אלו הפסוקים, ולכן אין לאמורים בין ישתחבה לווצר או בכל מקום שאסור להפסיק מהרשל"ס סדר שכתב שאומר אלו הפסוקים אפי' בתפלת יווצר, ואני חושש להפסיק בין ישתחבה לווצר, שלא אסור להפסיק אלא בדברי הבא ובטלה, אבל שבב מעין המאורע פשיטה דשרי, אבל בתפלת ערבית דבעינן סמיכת גאולה לתפילה אינה אומרת. 14 במדבר יד, יז.

תרומה

בגנון קדרכם וסבוקן נָ בְּרִיחוֹתֵךְ תְּרַעֲנֵי דְּלַעֲטֵלֶךְ מְנוֹ דְּהַנְּן מְפֻכְּהֵי נָזְן בְּסְהָרוֹתְּךְ דְּלַהֲן (ס"ה דילן). ובגנון כְּךְ הַנְּן נְמַלֵּן קְרוּדְּקָן יְתִיר וְעוֹלָמֵן גְּרָעֵנֵי טְלָלֵן. וְהִי פִּימָה רְמָחוֹתְּךְ הַיְּה. לְהַיְּה כְּבִי. הַלְּגֵי מְלָאכֵי עַלְלֵי חִיטְּן קְדוּסֵן יְתִיר מִינְן וְלִינְן נְמַלֵּי קְרוּדְּתָהְךְ יְתִיר וְהַלְמָלֵח דְּהַנְּן נְמַלֵּן וְמַכְּבֵן עַלְלֵן קְרוּדְּקָן הַלְּנֵן לְהַיְּה נְכֻלֵּל לְמִיהְוִי חַבְּרִיס בְּהַרְיָאֵו וְיַקְלָה דְּקָבְּשָׁה לְהַיְּה יְסָתְּלִים עַלְלֵי וְתָהָלֵז זְמָנֵה חַדְּחֵ. וְעַל דְּהַיְּה מְפֻכְּלֵין לְמִיהְוִי טְמָנוֹתֵךְ יְקָרָה דְּקָבְּשָׁה הַיְּה עַלְלֵי וְתָהָלֵז צְמָנֵה חַדְּחֵ. קְרוּדְּתָהְךְ יְתִיר וְסְתָקְנָה יְקָרָה דְּקָבְּשָׁה הַיְּה עַלְלֵי וְתָהָלֵז צְמָנֵה חַדְּחֵ. קְרוּדְּתָהְךְ יְתִיר יְכַל לְוָמֵר לְהַיְּנֵן צְפּוֹתְּךְ הַיְּה מְרָגְּנָס כְּמָה וְלְוָקִימָנֵה וְדְהַיְּפָלוֹ (קָגְבָּה) (ב) יְמִיד יְכַל לְוָמֵר לְהַיְּנֵן מְלֵי דְּתָרְגָּס הַכְּלָל מְלֵין דְּלַעֲנֵן קְדָרָךְ וְקְרוּדָה לְהַיְּנֵן הַלְּעֵן דְּלַעֲנֵן קְדָרָךְ בְּכִינְתָּה מְתָחָבָרְךְ צָהָרָה. בְּגַנְיֵן דְּלַעֲנֵן קְדָרָךְ (וְקְרוּדָה) וְגַנְקָרָה כְּבָרָה. וְכָל קְרוּדָה דְּבָכִינְתָּה הַתִּיחְיָה לְהַיְּנֵן הַלְּעֵן בְּעַדְלָה וְדְלֵי דְּכִתְּבָכִיבָּה (וְקְרוּדָה) וְגַנְקָרָה כְּבָרָה צָהָרָה. וְכָל קְרוּדָה דְּהַיְּה יְסָרָהָלְךְ תִּיעַן לְסִוְן אַקְדָּךְ וְדְלֵי וְלֵגָל עַמְּנֵי דְּהַיְּתָה לְוָן לְיַעַן חַרְמָה. וְהִי פִּימָה הַיְּה קְרוּדָה וְקְדָרָה דְּהַיְּזָה שְׁרָגָס וְלֵגָל הַיְּה הַיְּזָה הַיְּזָה לְהַיְּנֵן בְּיַמְּדָה. הַיְּה קְרוּדָה דְּהַיְּה כְּסָלָה סְנָלִין עַלְלֵי וְתָהָלֵז וְכָל סְטָרֵי מְיֻמָּתָה וְפְדָרְלָה מְגַשְׁלָיָן (ה) וְגַוְפָּנָקָן לְפִלְזָמָה וְקְלִיפָּן בִּיסְן (ס"ה דְּהַיְּה) וְדְהַיְּה הַיְּה מְכַלֵּן מְעַט בְּגַנְיֵן בְּיַקְרָה דְּקָבְּשָׁה הַיְּה יְתִיר מְכַלֵּן מְעַט בְּגַנְיֵן בְּיַקְרָה דְּקָבְּשָׁה יְתִיר וְקְדָרָה כְּבָרָה סְטָרָה הַתִּמְלָה וְהַסְּתָמָקָה (לְהַסְּתָמָקָה יְקָרָה דְּקָבְּשָׁה) עַל כָּלֵב וְלֵגָל צְפִינָה לְמִימָד לְהַיְּנֵן דְּסְפָרָה הַתִּמְלָה וְהַסְּתָמָקָה בְּחִילָמָה תִּקְיָף הַלְּנֵן יְהָה שְׂמִיאָה וְלֵגָל צְפִינָה לְהַיְּנֵן דְּסְפָרָה הַתִּמְלָה וְהַסְּתָמָקָה בְּחִילָמָה רְבָה מְכַרְךָ בְּגַנְיֵן דְּיַתְּכָרְךָ חַלְמָה דְּסְמָרָה וְסְתָמָקָה קָבְּשָׁה בִּיקְרָה עַל כָּלֵב. וְכָד הַתִּכְבָּרְךָ בְּקְרוּדָה דְּהַיְּה דְּסְמָרָה דְּהַיְּה קָבְּשָׁה בִּיקְרָה וְהַלְמָרְךָ לְבָנָה וְהַדְּכָרָה לְבָנָה וְהַדְּכָרָה לְבָנָה. וְבְגַנְיֵן דְּקָבְּשָׁה הַיְּה מְתָלָקָה צִיקְרָה בְּקְרוּדָה דְּהַיְּה לְהַיְּה הַלְּעֵן בְּעַדְלָה וְסְכָנָה דְּהַיְּה פְּלִיחָה וְהַתִּהְכָרְךָ חִילָמָה וְהַסְּתָמָקָה יְקָרָה וְכָל יְמִינָה וְתָהָלֵז גְּרָעֵנָה וְגַוְפָּנָקָן וְסְלָלָמָן הַקְּפִין וְקְלִיפָּן בִּיסְן וְהַדְּכָרָה קָבְּשָׁה לְבָנָה וְלֵגָל. זְכָלָן לְהַעֲן מְמָלֵח קְדִישָׁה דְּקָבְּשָׁה בִּיקְרָה עַל כָּלֵב וְלֵגָל צְחָרִיךְ דְּיַתְּכָרְךָ דְּסְמָרָה מְלָאכָה דְּהַיְּה. מְלָאכָה נְחַבְּרִיךְ זְכָלָן לְהַעֲן מְמָלֵח דְּהַיְּה וְלֵגָל דְּסְמָרָה מְלָאכָה דְּהַיְּה כְּבָרָה מְלָאכָה וְהַאֲוֹתָה כָּל יְמִינָה יְהָה גְּרָעֵנָה כְּמָה גְּרָעֵנָה וְהַאֲוֹתָה.

בָּכָל דְּפָמִיָּכוּ יְסָתָלָק עַלְלֵי כְּהָלֵן הַיְּה מְהֻנָּרֵן מְלֵין הַלְּנֵן. פְּתָח וְהַמֵּר
וּזְאת תְּרֻומָה הַכְּרָה פְּקָמָה מְהֻסָּס וְכָבָד וְנְמַמָּתָה. כְּהִי קְרָה לְהַזָּה סְפָרָה
עַלְלֵה וְהַיְּה סְמָנָה תְּמָה. הַיְּה סְמָנָה עַלְלֵה (ב) בְּסְמָנָה דְּקָבְּשָׁה.
וְהַיְּה סְמָנָה תְּמָה צְבָנָה תְּמָה. הַיְּה כְּדָרָה קָבְּשָׁה עַלְלֵה שְׁהָרִי לְמַכְרָה
מְסָמָרָה דְּכִסְפָּה דְּהַיְּה יְמִינָה בְּגַנְיֵן דְּבָצָה סְפָה טָהָה מְלָעֵילָה. וְצְעַדְכָה דְּמַכְרָה
דְּהַיְּה כְּנוּנוֹתָה דְּיַלְלָה. שְׁהָרִי מְסָמָרָה דְּבָצָה לְוָצָתָה מְסָטָרָה דִּימִינָה. בְּגַנְיֵן דְּמַכְרָה
מְסָמָרָה דְּבָצָה לְהַזָּה וְעַד שְׁהָרִי הַכְּלָה מְסָמָרָה דְּבָצָה לְהַזָּה וְזַהַסְמָרָה דִּימִינָה. וְהַזָּה
הַכְּלָה מְעַדְעֵין טָהָה דְּלַעֲטָה יוֹמָה. וְחַבְּרִיָּה לְהַעֲרֵוֹתָה בְּגַנְיֵן תָּלָתָה זְמָנֵן. מְעַדְעֵין דְּהַזָּה
זְיָה הַתָּרְכָּה תָּקָרְךָ הַגְּלֵגָל דְּהַנְּגָה. וְבָקָר דְּהַזָּה זְיָה הַתָּרְכָּה תָּקָרְךָ הַגְּלֵגָל
דְּמַמָּה הַתָּרְכָּה תָּקָרְךָ הַגְּלֵגָל דְּהַזָּה דְּהַזָּה זְיָה הַתָּרְכָּה תָּקָרְךָ הַגְּלֵגָל
לְגַיְסָה וְהַיְּה פְּזָקֵף דְּמַמָּה לְיַקְנָה מְתָלֵי נְקָטָה. וְהַיְּה הַתָּרְכָּה תָּקָרְךָ הַגְּלֵגָל
קְרָמָה

[ג] מְחוֹמָות אֵלְכָיָה סְפָרָה כְּבָרָה צְבָנָה
וְסְקָלִיטָה צְבָנָה כְּבָרָה צְבָנָה
גַּמְיָה אַכְתִּיבָה צְבָנָה
וְמְעַלָּה סְקָדִים אֵלְכָיָה צְבָנָה
וְנְצָמָד כָּלְקָיָה צְבָנָה
[ג] כְּיַפְּאָה נְמַדָּבָרָה צְבָנָה :

